

Het definitieprobleem op sportgebied

Een verkennende notitie in opdracht van
het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur

Onderzoeksbureau Diopter
dr Maarten van Bottenburg

Amsterdam, 11 augustus 1994

1. Vraag- en doelstelling

De sportsector wordt gekenmerkt door een gefragmenteerde en onoverzichtelijke informatiestroom, waarbij vraag en aanbod onvoldoende op elkaar zijn afgestemd. Hoewel er uiteenlopend onderzoek wordt verricht op vele (deel)terreinen, blijkt de gebruikswaarde en toegankelijkheid ervan voor beleidsmakers veelal onvoldoende te zijn. Omgekeerd geldt dat de onderzoekers ontevreden zijn over de respons door de gebruikers op de onderzoeksresultaten en over het gebruik van deze resultaten bij de onderbouwing of ontwikkeling van beleid.

Dit probleem geldt niet alleen op sportgebied, maar voor de hele welzijnssector, waarvan sport volgens de herziene Welzijnswet deel uitmaakt. Ook in de welzijnssector bestaat een geringe afstemming tussen de aanbieders en gebruikers van informatie. De oorzaak daarvan ligt volgens de Commissie Welzijnsinformatievoorziening (CWI) van het Ministerie van WVC in de eerste plaats aan een gebrek aan afspraken over 'wie wat waar en wanneer doet' en in de tweede plaats aan een gebrek aan afstemming van definities en omschrijvingen. Hierdoor is het volgens de CWI lastig aan te geven waar de grenzen van de welzijnssector liggen en wordt het moeilijk de verschillende registraties te vergelijken.¹ Om verbetering aan te brengen in de afstemming tussen aanbieders en gebruikers van informatie adviseert de CWI om te komen tot meer 'eenheid van taal'.

Dit advies is ook voor de sportsector relevant. Het gebrek aan afstemming van definities en omschrijvingen belemmert in de huidige situatie de vergelijkbaarheid van onderzoeksresultaten van verschillende onderzoeksinstituten. Zo lopen de schattingen over de omvang van de sportbeoefening en de ontwikkelingen hierin sterk uiteen. Bovendien weten we bijzonder weinig over de nationale verschillen in de mate van sportbeoefening.² Ook kan niet of nauwelijks worden nagegaan hoe regionale of lokale ontwikkelingen op sportgebied zich verhouden tot nationale ontwikkelingen.³ Op beleidsniveau belemmert het gebrek aan afstemming het gebruik van onderzoek bij het ontwikkelen en onderbouwen van beleid. De weinig eenduidige betekenis die aan het begrip sport wordt gegeven zorgt er bovendien voor dat het beleidsterrein niet eenvoudig af te bakenen is. Wat wel en wat niet tot de beleidstaken van de overheid en de sportorganisaties behoort, wordt onder meer uitgemaakt door de vraag welke activiteiten wel en niet tot de sportwereld worden gerekend. Zonder een antwoord op die vraag kan niet worden bepaald welke personen en organisaties in aanmerking komen voor financiële ondersteuning en wie een beroep mag doen op sportvoorzieningen.

Tegen deze achtergrond heeft het Ministerie van WVC aan onderzoeksbureau Diopter de opdracht gegeven om een verkennende notitie te schrijven die als doel heeft om de mogelijkheden na te gaan voor een meer gestandaardiseerde terminologie op het gebied van de sport, en om de moeilijkheden te inventariseren die zich daarbij kunnen voordoen. Het

¹ Advies van de Commissie Welzijnsinformatievoorziening, *Weg van Babylon! Eerste structuurschets welzijn*, Rijswijk: WVC, 1993, p.22.

² Het gebrek aan congruentie in *Trends in Sports. A Multinational Perspective* van T.J. Kamphorst en K. Roberts (Culemborg: Giordano Bruno, 1989) is hiervan een zeer goede illustratie.

³ Zie onder meer de publicaties van de Stafafdeling Beleidsontwikkeling en Planning van Recreatie Rotterdam.

bereiken van meer 'eenheid van taal' betreft niet alleen de definitie van het begrip sport, maar ook van verwante termen zoals 'sportief', 'sportman' en 'sportclub'. Bovendien gaat het niet alleen om het vaststellen van de buitengrenzen van de sport; ook bij de interne classificaties komt dezelfde definitieproblematiek naar voren. Wat verstaan we onder 'topsporter'? Wanneer kunnen we spreken van 'sportaccommodaties'? Wat moet wel en wat niet onder 'sportbeleid' vallen?

De opzet van de voorliggende verkennende notitie is als volgt. De tweede paragraaf geeft een overzicht van de belangrijkste aanbieders en gebruikers van sportbeleidsinformatie en signaleert twee aspecten die een nadere afstemming bemoeilijken. Vervolgens gaat de derde paragraaf in op de sterke verschillen in de wijze waarop sport wordt gedefinieerd en op de problemen die aan iedere afbakening van het sportbegrip kleven. De vierde paragraaf behandelt de vraag waarom het zo lastig is om een goede definitie van 'sport' en verwante begrippen te geven. Daarna komt in de vijfde paragraaf de vraag aan de orde hoe er zo'n grote verscheidenheid aan definities op sportgebied is ontstaan. Ten slotte wordt in de zesde paragraaf een onderzoeksvoorstel gedaan voor de uiteindelijke opgave: het bereiken van meer 'eenheid in taal'.

2. Aanbieders en gebruikers van sportbeleidsinformatie

Het aanbod van sportonderzoek wordt verzorgd door verschillende typen instellingen. Ten eerste de overheidsinstellingen die als deel van een ruimere taak sport(statistisch)-onderzoek verrichten, zoals het CBS, SCP, TNO, NISG, VNG/SGBO en de gemeentelijke afdelingen voor statistiek; ten tweede de aan universiteit gelieerde onderzoeksinstituten die een zekere traditie in sportonderzoek hebben ontwikkeld, zoals het ITS, IVA, SEO; ten derde de universitaire vakgroepen die sportonderzoek verrichten; ten vierde de commerciële onderzoeksinstituten, waaronder het NIPO en Bureau Inter/View; ten vijfde de overige (onafhankelijke maar niet commerciële) instituten, zoals de Stichting Consument en Veiligheid; en ten zesde de internationale instituten voor vergelijkend onderzoek, zoals Eurostat.

Elk van deze instellingen kent een eigen onderzoekstraditie, met bijzondere doelstellingen, beperkingen en perspectieven. Het ITS bijvoorbeeld legt het accent op de omvang, intensiteit en aard van (recreatieve) sportactiviteiten onder mensen van 15 tot 75 jaar; het CBS-onderzoek heeft betrekking op de inrichting en het gebruik van sportaccommodaties, met sinds enige jaren een accent op de financieel-economische aspecten van het beheer en bestuur daarvan; en het SCP plaatst de gegevens over sportdeelname in zijn onderzoek steeds in het licht van bredere ontwikkelingen in de vrijetijdsbesteding. Andere onderzoeksinstituten leggen weer andere accenten, maar een volledig overzicht hiervan bestaat niet. Het ontbreken van zo'n overzicht heeft tot gevolg dat er geen duidelijk beeld bestaat van de overlap en lacunes in de rijk geschakeerde informatieproductie en de daarbij gehanteerde definities. Ook bestaat er geen goede inventarisatie van het gebrek aan uniformiteit en standaardisering, met name waar het gaat om de afbakening van wat onder 'sport' en verwante termen wordt verstaan. Een eerste vereiste om tot meer 'eenheid van taal' te komen is dan ook het in kaart brengen van de gehanteerde definities aan de aanbodzijde en de redenen voor de keuze van die definities.

Aan de vraagkant bevinden zich de organisaties die van de onderzoeksgegevens van deze

instituten gebruik maken terwille van de ontwikkeling van beleid of de belangenbehartiging van hun leden. Het gaat dan om overheidsinstellingen op centraal, provinciaal en gemeentelijk niveau (het Ministerie van WVC/ directie Sportzaken, het Interprovinciaal Overleg Sport, de Landelijke Contactraad en de gemeentelijke beleidsafdelingen op het gebied van sport en recreatie); de sportorganisaties (de koepels NOC*NSF, de NSCU, NCS en NKS, alsmede de aangesloten sportbonden); commerciële instellingen die zich op de sportmarkt begeven (naast sportscholen, fitnesscentra en exploitanten van bijvoorbeeld tennis- en squashhallen ook producenten van sportprodukten); en verschillende bovengenoemde sportonderzoeksinstituten die gebruik maken van door anderen geproduceerde gegevens.

Zoals er geen goed totaalbeeld bestaat van de informatieproductie, ontbreekt er ook aan de vraagkant een helder totaalbeeld van de behoefte aan informatie. Voorlopig kan slechts worden gewezen op de gevarieerde beleidsdoelstellingen van deze instellingen. Welke verschillen en overeenkomsten hieruit voortvloeien ten aanzien van hun behoefte aan onderzoeksgegevens is een vraag die eveneens moet worden beantwoord alvorens men tot een grotere 'eenheid van taal' kan komen.

Hoewel er dus geen totaalbeeld bestaat van de gebruikte begrippen en definities aan zowel de vraagkant als de aanbodkant van sportbeleidsinformatie kunnen twee complicerende factoren worden gesignaleerd bij een streven naar meer 'eenheid van taal'. In de eerste plaats wordt er aan de aanbodkant, met uitzondering van de commerciële onderzoeksbureaus, niet direct gereageerd op de behoefte aan informatie aan de vraagkant. Instellingen als het CBS, SCP en ITS verrichten immers niet alleen opdrachtonderzoek voor derden, maar voeren ook een eigen consistent onderzoeksbeleid waarin de longitudinale vergelijkbaarheid van groot belang wordt geacht. Op dezelfde wijze stemmen wetenschappers hun onderzoeksprogramma niet louter af op de vraag naar sportbeleidsinformatie, maar ook op wetenschappelijke discussies en lacunes in het onderzoeksveld. De wetenschappelijke relevantie die zij aan hun onderzoek toekennen is niet zelden omgekeerd evenredig aan de betekenis die de sportbeleidsmakers aan dit onderzoek hechten.

Een tweede complicerende factor is het gespecialiseerde karakter van het onderzoek op sportgebied. Het onderzoek is zo gedifferentieerd als de sportproblemen zelf. Er wordt inspanningsfysiologisch/anatomisch, sportgeneeskundig, bestuurskundig, economisch, psychologisch en sociologisch onderzoek verricht, waarbij de onderzoeksobjecten uiteenlopen van 'hormonale profielen van topatletes', 'sportblessurepreventie', 'veiligheid van skateboarding', 'zwemfaciliteiten', 'behoefte van de Nederlandse golfsport', 'het economische belang van fitness in bedrijven' tot 'sportparticipatie door 55+ers'.

Ondanks deze wellicht complicerende factoren moet meer 'eenheid van taal' in de sportinformatiestroom voor mogelijk worden gehouden; vooral omdat er bij de meeste betrokkenen ook een grote behoefte bestaat aan meer gestructureerde informatie. Uit door DSpz geïnitieerd overleg met de belangrijkste betrokken organisaties bleek er dan ook bereidheid te bestaan om mee te werken aan het in kaart brengen van de actuele informatiebehoefte en aanbodmogelijkheden, en aan het — waar nodig — ontwikkelen van een grotere consensus over te hanteren definities en omschrijvingen.

3. Pogingen om sport te definiëren

Het creëren van 'eenheid van taal' is geen gemakkelijke opgave. Wat bijvoorbeeld wel en wat

niet tot de sport gerekend moet worden, is een oud en lastig vraagstuk. Er circuleren talloze definities van sport, maar er bestaat geen overeenstemming over welke definitie de 'beste' of 'juiste' is. De bestaande definities kunnen in twee categorieën worden onderverdeeld: rekkelijke en precieze definities, ofwel definities die door een betrekkelijke vaagheid worden gekarakteriseerd en definities waarin naar volledigheid is gestreefd. Een definitie van de Amerikaanse socioloog Edwards behoort tot de laatste soort. Hij omschreef in 1973 sport als:

"een activiteit met een formeel geregistreerde geschiedenis en traditie, waarin fysieke inspanning via competitie centraal staat en waarbij de gedragingen op elkaar zijn afgestemd via expliciete en formele regels, uitgevoerd door actoren die deel uitmaken van organisaties die tot doel hebben om materiële en immateriële waardering te krijgen door het verslaan van groepen tegenstanders."⁴

Deze definitie is exemplarisch voor vele andere waarin de sport wordt beperkt tot activiteiten die binnen georganiseerd verband plaatsvinden. Naarmate, in de laatste decennia, de sportbeoefening buiten de traditionele sportvereniging aan belang heeft gewonnen, is deze beperking problematischer geworden. Waarom zou iemand geen sporter zijn als hij of zij buiten een atletiekclub om dagelijks traint en na een gedegen voorbereiding een marathon loopt, terwijl een ander wel sporter genoemd wordt omdat diegene dit in verenigingsverband doet?

De meeste definities van meer recente datum bevatten deze voorwaarde dan ook niet meer. De vlucht van de recreatie en daarmee van de ongeorganiseerde sportbeoefening die in de westerse samenlevingen in de jaren zeventig plaatsvond, zette het recreatieve aspect van sportbeoefening meer op de voorgrond. De Belgische antropoloog Renson bijvoorbeeld, definieerde sport in 1980 als:

"De fysieke activiteitsvormen met recreatief en competitief karakter, waarbij ofwel getracht wordt de eigen lichamelijke beperkingen (de leuze der Olympische Spelen: 'citius, altius, fortius') ofwel een uitwendige hindernis (tegenstrever(s), natuurlijke obstakel enz.) te overwinnen, volgens een vooraf aanvaarde gedragscode."⁵

Eén van de problemen bij een dergelijke definitie is het aangeven van de grens tussen ontspanning of recreatie en sport. Op welk gedeelte van het continuüm, met aan de ene kant een finale om de wereldkampioenschappen tafeltennis en aan de andere een paar keer een balletje overslaan op een geïmproviseerde ping-pong-tafel, kan worden gesproken van sportbeoefening? Een ander probleem is dat de beroepssport volgens deze definitie niet tot de sport behoort, hoewel zij zonder meer tot de sportwereld behoort. En hoe zit het met paardenrennen, denksporten, surfen en zweefvliegen, die om uiteenlopende redenen buiten de omschrijving vallen?

De aangevoerde bezwaren zijn niet bedoeld om deze definitie in het bijzonder te bekritisieren. Iedere definitie van sport is voor kritiek vatbaar. Om die reden kiezen velen voor een andere strategie bij het definiëren: in plaats van naar volledigheid te streven, laten

⁴ H. Edwards, *Sociology of Sport*, Homewood, Illinois: The Dorsey Press, 1973, pp.57-58.

⁵ R. Renson, *Geschiedenis van de sport in de Oudheid*, Leuven: Acco, 1980, p.16.

zij de betekenis van sport betrekkelijk open. Twee voorbeelden uit recent Nederlands onderzoek zijn hiervan een goede illustratie:

"Sport: een of andere vorm van lichamelijke beweging".⁶

Of:

"Als sport worden hier opgevat alle activiteiten die primair in dienst staan van recreatieve lichaamsbeweging".⁷

Deze aanpak leidt weer tot nieuwe problemen, omdat dergelijke definities niet duidelijk maken aan welke kenmerken lichamelijke beweging moet voldoen om tot sport gerekend te worden. Wat de eerst genoemde definitie betreft: als iedere vorm van lichamelijke beweging tot de sport te rekenen is, zijn alle mensen sporters. Bovendien zou ook oorlogvoeren, de was doen of ijsjes verkopen tot de sport gerekend kunnen moeten. En ten aanzien van de tweede definitie: wat wordt bedoeld met 'primair'? En wanneer is sprake van 'recreatief' gedrag?

Sommige auteurs gaan nog weer een stap verder. Zij zoeken de oplossing van deze definitie-problemen in het achterwege laten van een omschrijving. Zo schrijft de Nederlandse socioloog Stokvis in het *Handboek Welzijn*: "Het is daarom verstandiger om af te zien van een poging tot definiëring en er vanuit te gaan dat mensen grosso modo wel weten waarover zij het hebben als zij over sport spreken."⁸ Deze benadering geldt ook voor de vraagstelling die het CBS in de Gezondheidsenquête 1990 heeft gehanteerd: "Doet u aan sport of een andere vorm van lichaamsbeweging?" (met als aanwijzing voor de enquêteurs: "Bijv. tennis, handbal, gymnastiek. Ook: joggen, dansen, wandelen, fietsen, in de tuin werken, etc." In andere definities keert het *definiendum* (het te definiëren begrip) terug in de *definiens* (de omschrijving), waardoor er een circulaire definiëring ontstaat. Zo wordt aan de definitie 'sport: een of andere vorm van lichamelijke beweging' toegevoegd: "Activiteiten als zwemmen, wandelen en fietsen worden alleen geregistreerd als sport als het wordt bedreven 'om de sport'", waarmee de omschrijving van 'sport', net als bij het voorstel van Stokvis het geval is, impliciet aan de ondervraagden zelf wordt overgelaten.⁹

Het grote probleem van 'rekkelijke' definities is dat de geïnterviewde personen een behoorlijke invloed op de te meten grootte krijgen. Omdat op grond van het bovenstaande kan worden verondersteld dat er over een gedifferentieerd verschijnsel als sport uiteenlopende opvattingen bestaan, kan het met behulp van deze methode nooit duidelijk zijn wat er precies wordt gemeten. Hier dreigt een patstelling, want de feilen van de 'preciezen' kwamen eerder reeds ter sprake.

In het ITS-onderzoek naar de sportdeelname in Nederland menen Prinssen en Kropman

⁶ W. van Galen en J. Diederiks, *Sportblessures breed uitgemeten*, Haarlem: De Vrieseborch, 1990, p.12.

⁷ L. Schoonderwoerd, *Samenhang van sportvoorzieningen*, Rijswijk: SCP, 1984, p.8.

⁸ R. Stokvis, 'De opkomst van de sport', in: *Handboek Welzijn*, afl. 10, Alphen: Samson, 1986, p.3.

⁹ Van Galen en Diederiks 1990, p.12.

door het gebruik van een operationele definitie aan deze problemen te kunnen ontsnappen. De operationele definitie die zij hanteren biedt in hun ogen een tamelijk objectief beeld van de sportbeoefening. "Noch de opvatting van de geïnterviewde persoon, noch die van de interviewer hebben invloed op het totaalbeeld dat ontstaat", zo stellen zij. In het betreffende onderzoek definiëren zij het begrip sporter als diegene "die in het gehele jaar 1990 [het jaar waarover het onderzoek zich uitstrekte, MvB] minstens 12 maal een op lichamelijke inspanning gerichte sportactiviteit heeft ondernomen, buiten vakanties en buiten beroepsverplichtingen om".¹⁰ Het betreft hier geen poging om alle sportverschijnselen onder één noemer te brengen. De auteurs zijn zich vanzelfsprekend ervan bewust dat het criterium '12 maal per jaar' vrij willekeurig is. Maar ergens moet in hun ogen een grens worden getrokken. En als dat wordt gedaan, dan zou noch de interviewer, noch de geïnterviewde invloed uitoefenen op het totaalbeeld. Maar zo eenvoudig ligt dat niet. Zolang dit criterium geen maatschappelijk aanvaard beginsel is, zal het gebruik ervan, evenals het hieraan ten grondslag liggende perspectief en de erin besloten vooronderstellingen en uitsluitingen moeten worden geëxpliciteerd. De praktijk is echter dat dit onvoldoende wordt gedaan en dat de conclusie van dit onderzoek (75% van de ondervraagden kan worden beschouwd als sporter) een eigen leven gaat leiden. Zolang echter de in dit onderzoek gehanteerde definitie slechts door het ITS wordt gebruikt, is de enige juiste conclusie: '75% van de Nederlanders doet 12 maal per jaar een op lichamelijke inspanning gerichte sportactiviteit'.

Bij die '12 maal per jaar' ligt niet het grootste probleem. Als de definitie van het ITS goed wordt gelezen, doemt een ander probleem op. Eigenlijk staat hierin immers niets anders dan: een sporter is iemand die 12 maal per jaar aan sport doet. Wederom een voorbeeld van een circulaire definitie. Naast dit probleem biedt deze definitie nog vele andere moeilijkheden: Waarom zou je tijdens de vakantie niet kunnen sporten? En waarom valt de beroepssport buiten deze definitie, terwijl toch niemand zal ontkennen dat er op het Wereldkampioenschap Voetbal of gedurende de Tour de France sporters actief waren? Kortom, om Prinssen en Kropman over deze problematiek te citeren: "een algemeen geaccepteerde operationele definitie lijkt een illusie".

4. Theoretische verdieping van het definitieprobleem

Waarom is het zo lastig om een goede definitie van sport en verwante begrippen te geven? Het antwoord op die vraag staat niet los van de algemene definitieproblematiek. De problemen ten aanzien van het sportbegrip bestaan bij de definiëring van alle overkoepelende begrippen voor gedifferentieerde en veranderende sociale verschijnselen die zich 'blind' — dat wil zeggen zonder dat mensen hier direct greep op hebben — ontwikkelen. Behalve voor sport geldt dit ook voor bijvoorbeeld kunst, cultuur en democratie.

Sinds de oudheid is al over deze problemen nagedacht. Een eerste oplossing voor dit probleem bestond uit het zoeken naar de 'kern' van de zaak. Ten aanzien van sport betekent deze oplossing dat moet worden getracht om het 'wezen' of de 'essentie' van sport in een definitie te vangen, om zodoende sport te onderscheiden van bijvoorbeeld spel, vermaak, fitness en dergelijke. Vertegenwoordigers van deze visie worden wel essentialisten genoemd.

¹⁰ J. Prinssen en J. Kropman, *Sportdeelname in Nederland. Continuïteit en veranderingen in de deelname tussen 1978 en 1990*, Nijmegen: ITS, 1992, p.3.

Eén van de vroegste exponenten hiervan is Plato.

De man die in Plato's stukken als zijn grote tegenspeler naar voren komt, Socrates, toonde al de grote problemen van deze visie aan. Bij iedere gegeven definitie kwam hij met tegenwerpingen en voorbeelden die lieten zien dat de definitie niet sluitend was, om vervolgens te concluderen dat de kennis van het ter sprake gekomen verschijnsel bij de betrokkene onvoldoende was. Hij beschouwde zichzelf als de wijste man, omdat hij de enige was die wist dat hij niets wist.¹¹ In zijn uiterste consequentie leidt dit standpunt tot een andere positie die wordt aangeduid als nominalisme. In deze traditie worden algemene begrippen slechts als nomina (als namen) beschouwd, zonder enige werkelijkheidswaarde. Sport is een begrip en de betekenis ervan is slechts een afspraak. We moeten ons het hoofd er niet over breken naar welke werkelijkheid het begrip verwijst. De woorden kunnen de dingen nu eenmaal niet vangen. Ook aan deze visie kleven grote bezwaren. Is het volgens deze traditie wel mogelijk om kennis te ontwikkelen over sport? En hoe kunnen we in het algemeen nog communiceren, elkaar nog begrijpen, als aan begrippen geen enkel werkelijkheidsadequaat gehalte wordt toegekend?

Wittgenstein heeft met behulp van taalspelen geprobeerd om tussen de scylla van het essentialisme en de charybdis van het nominalisme door te laveren. Neem bijvoorbeeld de vraag: wat is een stoel? Tegenover iedere omschrijving staan wel voorwerpen die niet aan de gegeven definitie voldoen, maar die toch als stoel bedoeld zijn. Wittgenstein legt dit definitieprobleem als volgt uit. Stel: een willekeurige stoel heeft vijf kenmerken: A, B, C, D, E. Pak je vervolgens een andersoortige stoel erbij, dan zal deze vele kenmerken gemeen hebben, maar in andere opzichten afwijken. De kenmerken zijn bijvoorbeeld B, C, D, E, F. Hetzelfde geldt voor een derde stoel, en natuurlijk ook voor een vierde, een vijfde, een zesde, enzovoort. Achtereenvolgens geeft dit de volgende kenmerken per stoel:

Stoel 1: ABCDE

Stoel 2: BCDEF

Stoel 3: CDEFG

Stoel 4: DEFGH

Stoel 5: EFGHI

Stoel 6: FGHIJ

Wat blijkt? Hoewel alle stoelen de meeste eigenschappen gemeen hebben met bepaalde andere stoelen, kan het voorkomen dat er een stoel is die geen enkel kenmerk gemeen heeft met een andere stoel. Op deze wijze toont Wittgenstein aan dat het vinden van de essentie van een gedifferentieerd verschijnsel onmogelijk kan zijn, maar dat dit nog niet hoeft te leiden tot een nominalistisch standpunt. Dergelijke verschijnselen hebben geen wezenskenmerken, stelt Wittgenstein, maar ze vertonen wel vele familiegelekenissen.¹² En dat geldt ook ten aanzien

¹¹ Deze tradities zijn eerder in verband gebracht met het definitieprobleem van het sportbegrip door R. Stokvis, *Ontwikkelingen in de sport en effecten daarvan op de begripsomschrijving*, lezing VVS werkgroep 'vrije tijd en cultuur', 22 februari 1991 te Utrecht.

¹² L. Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, Londen: Basil Blackwell, 1953; zie ook A. Blok, *Wittgenstein en Elias: een methodische richtlijn voor de antropologie*, Amsterdam: Atheneum, Polak & Van Genneep, 1976.

van verschijnselen waarop de term sport wordt toegepast. Aangetoond kan ook hier worden dat er niet één kenmerk is dat al deze verschijnselen bezitten. Wel zullen er zeer vele verwantschappen te vinden zijn. Ze behoren allemaal tot eenzelfde familie van verschijnselen. Deze diagnose gaat niet alleen op voor gedifferentieerde verschijnselen, maar ook voor veranderende verschijnselen. Er is geen kern in de sport die over de eeuwen heen constant blijft. De verschijnselen die in de loop der tijd met de verzamelterm sport worden aangeduid, vertonen eveneens slechts familiegelekenissen.

Behalve door het ontbreken van een gemeenschappelijk kenmerk van de gedifferentieerde en veranderende verschijnselen waarop de noemer sport wordt toegepast, is er nog een tweede oorzaak van de moeilijkheid om sport te definiëren. De kenmerken die tot een bepaald verschijnsel worden gerekend, komen niet direct voort uit het verschijnsel zelf, maar hangen samen met het perspectief van de mensen die het verschijnsel classificeren.¹³ Omschrijvingen of definities van maatschappelijke verschijnselen moeten dan ook worden gezien als sociale produkten; ze worden door mensen geformuleerd vanuit een bepaalde verantwoordelijkheid. En omdat die verantwoordelijkheden uiteenlopen, komen er in de definities ook verschillende interpretaties en waarderingen van de sportverschijnselen tot uitdrukking. Wat door een organisatie van verantwoordelijken tot de sportwereld wordt gerekend, hangt af van haar taak- en doelstelling.¹⁴

Meer 'eenheid van taal' op sportgebied is gezien deze tweede oorzaak pas onder twee omstandigheden te verwachten. Ofwel: er is één organisatie die in staat is om haar definitie op te leggen aan de andere betrokken organisaties. Maar een dergelijke machtsvoorsprong heeft geen enkele organisatie van verantwoordelijken in de sportwereld; waarbij maar even voorbij wordt gegaan aan de vraag of zo'n situatie überhaupt gewenst zou zijn. Ofwel: de betrokken organisaties sluiten op vrijwillige basis een soort contract af; zij komen een serie afspraken overeen over de basisbegrippen en omschrijvingen die in de sportwereld worden gehanteerd. Bij een op deze wijze verkregen 'eenheid van taal' zal de geldigheid en acceptatie van de geformuleerde definities en omschrijvingen niet universeel zijn, maar beperkt blijven tot de kring van betrokken organisaties. Het is het nagaan van de wenselijkheid en de concrete mogelijkheden voor het afsluiten van een dergelijk contract dat in het voorgestelde vervolgonderzoek tot doel wordt gesteld.

5. Ontwikkelingen in de betekenis van sport

Zoals in de vorige paragraaf is aangeduid, moet men zich bij het bereiken van meer 'eenheid van taal' rekenschap geven van de voortdurende veranderingen in de sportwereld. In de loop van de twintigste eeuw is de sportwereld onder invloed van allerlei maatschappelijke ontwikkelingen veelvormiger en diffuser geworden. Het is tegenwoordig moeilijker dan ooit om te beoordelen waar de sport ophoudt en overgaat in bijvoorbeeld show, dans, commercie, recreatie, toerisme of lichaamsonderhoud. Juist op de grensvlakken tussen deze en andere

¹³ Vgl. A.L. Strauss, *Mirrors and Masks. The Search for Identity*, Londen: Martin Robertson, 1977, p.49.

¹⁴ Stokvis 1987: 7; P. Bourdieu, 'Program for a Sociology of Sport', in: *Sociology of Sport Journal*, 5, 1988, pp.153-161.

gebieden zijn tal van nieuwe activiteiten ontstaan.¹⁵ Uit deze toegenomen heterogeniteit mag niet worden afgeleid dat sport vroeger wél eenvormig en eenduidig was. Integendeel, de sport was aanstonds een gedifferentieerd verschijnsel. Dat kwam ook tot uiting in de sportdefinities die in omloop kwamen. Door aandacht te geven aan deze historische ontwikkeling kan het begrip worden vergroot voor het bestaan van de huidige verscheidenheid aan definities van 'sport'.

Het sportbegrip werd in de negentiende eeuw in tal van landen overgenomen vanuit Engeland, vermoedelijk eerst in Duitsland en Frankrijk rond 1828. Al direct bij de introductie van het begrip was het onduidelijk wat de precieze betekenis ervan was. Het werd toegepast op een grote variatie aan activiteiten. Dat was niet verwonderlijk, want al vóór de overname van dit begrip werd het in Engeland gebruikt in een groot aantal uiteenlopende, slechts vaag samenhangende betekenissen. *The Oxford English Dictionary* noemt onder meer:

- 1 Pleasant pastime; entertainment of amusement; recreation, diversion. "The Ladies had good sporte to se these auncient persones maskers" (1548);
- 2 Amorous dalliance or intercourse. "Italians love fearefull wench, that often flies from Venus sport" (1617);
- 3 Pastime afforded by the endeavour to take or kill wild animals, game, or fish. "The higher an angler goes up the Thames, ...the more sport, and the greater variety of fish he will meet with" (1787);
- 4 In proverbial phrase 'the sport of kings', originally applied to war-making, but later extended to hunting and horse-racing; "For the sport of Kings, encrease the number of the Dead" (1668);
- 5 'in sport': in jest or joke, by way of fun or diversion; not seriously or in earnest. "And as my love to Arthure dyd appeere, so shal't to you in earnest and in sport" (1576);
- 6 An occupation or proceeding of the nature of a pastime or diversion. "The high sport was to burn the jails. This was a good rabble trick" (1780);
- 7 A game, a particular form of pastime. "The sports of children satisfy the child" (1764);
- 8 A series of athletic contests engaged in or held at one time and forming a spectacle or social event. "stryuing at th' Olympian sports To grace themselues with honor of the game" (1594);
- 9 A theatrical performance or show; a play. "Marke...the Morall of this sport" (1593).

Het spreekt vanzelf dat dit gedifferentieerde begrip na de overname op het Europese vasteland niet opeens een eenduidige betekenis kreeg. Zo schreef de Duitser Püchler in 1828:

"*Sportsman, sport*, ist eben so unübersetzbar, wie *Gentleman*; es heisst keniswegs blos Jäger, sondern einem Mann, der alle Vergnügungen dieser Art ... mit Leidenschaft und Geschick treibt. Boxen, Pferderennen, Entenschiessen, Fuchschetzen, Hahnenkämpfe...alles ist sport".¹⁶

De Fransman Cler omschreef sport in 1848 als een al even vaag en weinig specifiek verschijnsel:

¹⁵ R. Stokvis, *De sportwereld. Een sociologische inleiding*, Alphen a/d Rijn, Brussel: Samsom, 1989; Th. Beckers en S. Serail, *Nieuwe verhoudingen in de sport*, Tilburg: IVA, 1991; B. Vanreusel en F. Bulcaen, *De sociale betekenis van sportdeelname*, Leuven: SOCK, KU Leuven, 1992; B. Crum, *Over versporting van de samenleving*, Haarlem: De Vrieseborch, 1992.

¹⁶ Zie Deutsche Fremdwörterbuch, dl.4, Berlijn, 1978.

"*Sport* est un de ces mots complexes et collectifs qui renferment dans leurs flanes, en apparence exigus, une énorme quantité de significations diverses ... Ainsi *sport* signifie tout à la fois courses de chevaux, - courses du clocher, - courses d'hommes, chasse à tir ou à courre, - tir aux pigeons, - attalages de chevaux, - combats de chiens, de coqs, de rats, de boxeurs, tours de force nautiques, - paris de toute espèce, et généralement tout ce qui peut fournir l'occasion de déployer de l'adresse, de l'intrépidité et surtout du faste. La véritable sport, en effet, est presque aussi cher qu'un gouvernement à bon marché".¹⁷

Het begrip sport was bij de introductie niet alleen complex en overkoepelend van aard; kenmerkend was ook dat de eerste gebruikers afkomstig waren uit hogere sociale kringen. Zij oriënteerden zich in de negentiende eeuw op de leefstijl van de Engelse elite waartoe ook het sporten behoorde. In alle landen buiten Engeland kende men ook al sport-achtige vermaken, maar het woord sport werd hiervoor niet gehanteerd. Zo beschreef Ter Gouw in 1871 Nederlandse wedstrijden in schaatsen, paardenrennen, zeilen, hardlopen, schieten, biljarten, wielrennen, kolven en kaatsen zonder het woord sport ook maar één maal te noemen.¹⁸ Dit woord was dan ook betrekkelijk nieuw in ons land. Het was vermoedelijk vijf jaar eerder voor het eerst gebruikt door Simon Gorter.¹⁹ Maar het woord sport werd niet op alle bestaande vermaken van toepassing geacht. De mensen die dit begrip uit Engeland overnamen, beperkten de betekenis ervan in eerste instantie tot de *sports* die zij rond deze tijd van de Engelsen leerden. Kenmerkend voor deze activiteiten was dat zij beter gereguleerd, georganiseerd en gestandaardiseerd waren. De term sport kreeg echter ook ingang als benaming voor de eigen vermaken, voor zover zij door reglementering, standaardisering en organisatievorming werden 'gemoderniseerd'.²⁰ Een schaatser kon daardoor eind negentiende eeuw verwonderd opmerken dat hij zijn hele leven niets anders had gedaan dan de beoefening van sport.²¹

Eén ding was wel zeker: sport was modern, chique, prestigieus. Bekende inheemse vermaken die niet tot de sport werden gerekend, werden gezien als ouderwets. Veelal waren dit vermaken die onder lagere sociale klassen populair waren. Omdat het bij 'sport' om een begerenswaardig etiket ging, werden allerlei pogingen ondernomen om sommige gedragingen eronder te laten vallen en andere ervan uit te sluiten. Voorstanders van turnen en gymnastiek op het Europese vasteland trachtten echter juist om de Engelse sport te weren. Deze sport was in hun ogen een vreemd cultuurgoed dat de volksontwikkeling kon schaden.²² Vanuit hun

¹⁷ Zie *Le Robert* en *La Grand Larousse*.

¹⁸ J. ter Gouw, *De volksvermaken*, Amsterdam: Vrienden van het Amsterdamse boek, 1871.

¹⁹ *Groot woordenboek der Nederlandse taal* en S. Gorter, *Letterkundige studiën*, Amsterdam: Van Kampen & Zn., 1891.

²⁰ M. van Bottenburg, *Verborgene competitie. Over de populariteit van sporten*, Amsterdam: Bert Bakker, 1994.

²¹ R. Stokvis, *Strijd over sport. Organisatorische en ideologische ontwikkelingen*, Van Loghum Slaterus, 1979, p. 7.

²² Zie over de bezwaren en de achtergronden daarvan Van Bottenburg 1994, pp. 101-107 en 170-179.

visie gaven zij andere betekenissen aan het sportbegrip. Omdat zij de turnkunst zagen als de ideale belichaming van sport, diende de sport zich ook te voegen naar de normen die binnen de turnwereld waren gesteld.

In de uiteenlopende definities die mensen aan sport gaven, was ook hun visie op de zin, het nut en de waarde van sport zichtbaar. Zoals diverse groepen in de sportwereld tegenover elkaar kwamen te staan, zo ook botste de wijze waarop zij sport omschreven. Van belang is echter dat deze sportwereld lange tijd werd gedomineerd door wat Stokvis 'het amateurbolwerk' heeft genoemd: het wereldomvattende stelsel van lokale verenigingen en landelijke en internationale bonden die zich met de organisatie van onder meer training en wedstrijden in tal van sporten zijn gaan bezighouden. Hun visie op sport — beoefening in organisaties met een wedstrijd karakter en met het genoegen van de amateur als belangrijkste doel — bepaalde tot in de jaren zestig de manier waarop tegen de sport werd aangekeken. Rivaliserende opvattingen vanuit andere verantwoordelijkheden, zoals van gymnastiekpedagogen en sportondernemers, werden naar de achtergrond gedrukt, hoewel al die tijd ook deze concurrerende visies bleven circuleren, evenals de bijbehorende definities van sport.²³

Door tal van ontwikkelingen werd de centrale positie van dit amateurbolwerk rond de jaren zestig ondermijnd. In de eerste plaats konden amateur-organisaties de professionalisering en commercialisering van de sportbeoefening niet tegenhouden. Een belangrijke reden daarvoor was de algemene toename van de welvaart en de daaraan gekoppelde opkomst van de televisie. Deze ontwikkelingen brachten de sport als consumptiegoed in het centrum van de aandacht, waardoor sport sterker dan voorheen gezien ging worden als vermaak, afleiding, show en spektakel. De sport kreeg een breder en minder scherp omlijnd karakter dan in het tijdperk waarin de georganiseerde amateurwedstrijdbeoefening domineerde het geval was. In de tweede plaats nam door algemene sociaal-economische veranderingen enerzijds de beweging tijdens de arbeidsuitoefening af, terwijl anderzijds het inkomen en de vrije tijd toenamen. Deze ontwikkelingen zorgden voor een toename van zowel de behoefte als de mogelijkheid om buiten werktijd lichamelijk fit te blijven. De grenzen van de sport, zoals die door het oude amateurbolwerk werden gesteld, werden hierdoor in een andere richting opgetrokken. Er ontstonden allerlei mengvormen van sport en recreatie, sport en lichaamsverzorging, sport en conditie-oefeningen, etc.

Deze 'Ausdifferenzierung' van de sportwereld heeft een aantal gevolgen gehad die van belang zijn voor de definiëring van 'sport' en bijbehorende begrippen. In de eerste plaats zijn de grenzen van de sportwereld die lange tijd domineerden, gaan vervagen. Het diffuse, heterogene karakter van sport komt opnieuw naar voren, en — door het differentiatieproces dat de sport ondergaat — heviger dan ooit. De beleving van mensen van wat sportbeoefening is, sluit hierbij aan. Zij plakken sneller dan voorheen het etiket 'sport' op hun activiteiten. Dit wordt bevorderd doordat de sport cultureel is opgewaardeerd; een proces dat Crum 'de versporting van de samenleving' heeft genoemd.²⁴

In de tweede plaats zorgt de toenemende differentiatie op sportgebied ervoor dat steeds meer 'verantwoordelijken' (veelal met ieder een eigen sportdefinitie) een positie in de sportwereld innemen. Dat betekent dat de kring van verantwoordelijken die bij het streven

²³ R. Stokvis, 'Sport en sportbeleid', in: *Spel en sport*, 1987, nr.6, p.6.

²⁴ Crum 1992, p.25.

naar meer 'eenheid van taal' in de sportsector betrokken kunnen worden groter is geworden. De vraag moet daarom beantwoord worden wat de gewenste reikwijdte (in termen van belanghebbenden) is bij het streven naar meer 'eenheid van taal' op sportgebied.

Een derde gevolg is dat het aantal termen waarvoor definitieproblemen bestaan toeneemt. Op grond van recente sociaal-wetenschappelijke studies²⁵ naar de huidige sportwereld is een hele waslijst aan begrippen op te stellen, en die lijst zal zich verder uitbreiden naarmate de sportwereld verder differentieert (zie bijlage 1). Deze lijst is nog onvoldoende samenhangend en bovendien verre van volledig. Zo ontbreken begrippen die uit sportmedisch, sportbestuurskundig, sporteconomisch en sportpsychologisch gezichtspunt relevant zijn. Of zulke begrippen aan deze lijst moeten worden toegevoegd hangt af van de kring van 'verantwoordelijken' die bij de inventarisatie worden betrokken. Overigens is het weinig zinvol om te proberen deze lijst te completeren. Veel efficiënter is het om bij de organisaties aan de vraag- en aanbodzijde na te gaan met betrekking tot welke thema's begripsmatige afstemming wenselijk wordt geacht.

5. Conclusies

Uit het voorafgaande kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- 1) De gebrekkige afstemming tussen vraag en aanbod van sport(beleids)informatie vindt haar uitdrukking in een definitieprobleem op sportgebied. Aan zowel de vraagkant als de aanbodkant hanteert men eigen definities van 'sport' en verwante termen, die afwijken van de definities die door andere onderzoeks- en beleidsinstellingen worden gebruikt. Over de verschillen en overeenkomsten tussen deze in omloop zijnde definities bestaat onvoldoende kennis, waardoor de reikwijdte van het definitieprobleem vooralsnog moeilijk te bepalen is. Voordat kan worden geprobeerd om tot meer 'eenheid van taal' te komen zal dan ook eerst een inventarisatie moeten worden gemaakt van de gehanteerde definities en van de motieven, vooronderstellingen en belangen die aan het gebruik van die definities ten grondslag liggen.
- 2) De sportsector is zeer gedifferentieerd. Onderzoek en beleid in deze sector hebben onder meer een medische, bestuurlijke, economische, psychologische en sociologische component. Nagegaan moet worden of het probleem van een gebrekkige 'eenheid van taal' op alle deelgebieden even sterk speelt. Afhankelijk van het antwoord op deze vraag moet worden bepaald op welke onderscheiden deelgebieden in de sportwereld de pogingen om tot een grotere 'eenheid van taal' te komen met name zouden moeten worden gericht.
- 3) Er bestaat geen definitie van 'sport' (en samenstellingen hiervan) die alle verschijnselen dekt waarvoor deze term wordt gebruikt. De reden hiervan ligt in de eerste plaats in het gedifferentieerde en veranderlijke karakter van het verschijnsel sport en in de min of meer spontane, 'blinde' wijze waarop sport zich ontwikkelt. In de tweede plaats komt het definitieprobleem op sportgebied voort uit het feit dat de mensen altijd vanuit een bepaald perspectief beoordelen welke kenmerken al dan niet tot een verschijnsel behoren. Die

²⁵ Stokvis 1989; Beckers en Serail 1991; Crum 1992; Vanreusel en Bulcaen 1992; Prinssen en Kropman 1992; Van Bottenburg 1994.

kenmerken komen niet logisch uit het te definiëren verschijnsel voort.

Deze constatering hebben gevolgen voor de pretenties waarmee 'eenheid van taal' wordt nagestreefd. Die pretenties kunnen niet zijn dat die 'eenheid van taal' op theoretische basis wordt gevonden door het opstellen van alomvattende, essentialistische definities die superieur zijn aan de bestaande definities. Wel kan worden gestreefd naar de ontwikkeling van een onverzichtelijk raamwerk, met behulp waarvan de verwantschap tussen de verschillende 'talen' (zowel aan aanbods- als vraagzijde) inzichtelijk kan worden gemaakt. Mocht uit een dergelijk raamwerk naar voren komen dat er sprake is van een concurrentie van definities, dan kan vervolgens worden nagegaan of het mogelijk is om te komen tot één of meer convenanten waarin de betrokken partijen overeenkomen aan welke definities en omschrijvingen voor een serie basisbegrippen in de sportwereld zij zich zullen houden. Bij een op deze wijze verkregen 'eenheid van taal' zal de geldigheid en acceptatie van de geformuleerde definities en omschrijvingen niet universeel zijn, maar beperkt blijven tot de kring van betrokken organisaties. Hoe groter die kring is, hoe groter ook de reikwijdte van de definiëring kan zijn. Onderzocht moet dan ook worden welke betrokken organisaties bij dergelijke convenanten kunnen worden opgenomen, waarbij moet worden gestreefd naar een maximale omvang.

4) Bij het opstellen van definities en omschrijvingen moet rekening worden gehouden met het feit dat de sport in de laatste decennia veelvormiger en diffuser is geworden. Op de grensvlakken van sport en bijvoorbeeld show, dans, commercie, recreatie, toerisme en lichaamsonderhoud zijn nieuwe activiteiten ontstaan die het moeilijker dan ooit maken om aan te geven waar de buitengrenzen van de sport liggen. De opkomst van multi-funktionele centra, waar sportbeoefening slechts één van de vele activiteiten is die erin plaatsvinden, maakt ook het begrip 'sportaccommodatie' problematisch. De groeiende mogelijkheid om zonder profcontract geld te verdienen via sportbeoefening maakt ook de overgang van amateur naar professional vloeiender. En de uiteenlopende eisen die per tak van sport aan de sportbeoefenaars worden gesteld om tot de top te behoren geven ook aan het begrip 'topsport' een weinig eenduidige inhoud.

5) De relatieve autonomie van de betrokken organisaties aan de vraag- en aanbodzijde impliceert dat meer 'eenheid van taal' alleen door consensus kan worden verkregen. Bij het opstellen van definities en omschrijvingen moet rekenschap worden gegeven van de beleidsintenties van zowel aanbieders als gebruikers van sportinformatie. Dit betreft met name het beleidsdoel van onderzoeksinstellingen om de onderzoeksresultaten over een langere periode vergelijkbaar te houden: vermoedelijk de grootste complicatie bij een afstemming van het aanbod op een zich wijzigende vraag.

6) Het is wenselijk om bij het opstellen van definities en omschrijvingen te streven naar een sportlexicon waarin de kernbegrippen zijn opgenomen die onder het onder ad 3 voorgestelde convenanten vallen. In dit lexicon dient te worden geëxpliciteerd wat de gehanteerde vooronderstellingen zijn bij de overeengekomen definities, en hoe daarvan melding moet worden gemaakt of notie moet worden genomen als deze onderzoeks- of beleidsmatig worden gebruikt. Bovendien moet in dit lexicon worden ingegaan op de vraag in hoeverre de voorgestelde definities in staat zijn om de voortgaande verandering van de sportwereld in kaart te brengen.